

АПОСТОЛ ЖИВИХ ДУШ в епоху знецінення моралі

Національна пам'ять

Для прийому на віллі Медичі в Римі Микола Гоголь позичав фрак. Гоголезнавець Павло Михед отримував тут премію у власному костюмі

«Премія імені М.В.Гоголя в Італії» започаткована в 2009 році Фондом першого президента Росії Бориса Єльцина до 200-ліття від дня народження Миколи Гоголя. Завідувач відділу слов'янських літератур Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, доктор філологічних наук, професор, завідувач Гоголезнавчого центру Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя Павло Володимирович Михед відзначений у 2011 році російсько-італійським журі за «за літературознавчі праці і віддане наукове служіння дослідженню творчості Миколи Гоголя».

– Павле Володимировичу, я давно з інтересом перечитую Ваші публікації і переконуєся в тому, що все своє свідоме життя Ви вперто йдете за гоголезнавчим покликанням. Чи не так?

– Мое перше знайомство з Гоголем відбулося в маленькому українському селі неподалік від Ніжина, коли сусідський хлопчик захоплено переповів почуту в школі історію Тараса Бульби. Я того ж вечора перечитав твір, не підозрюючи, що мені доведеться повертатися до нього протягом життя. В 60-70-ті роки мені пощастило вчитися в Гоголеву вишій і викладати тут майже 30 років. У 1981 році захистив дисертацію про романну творчість предтечі Гоголя – Василя Наріжного, відкрив для себе його тісний зв'язок з культурою українського бароко, підготувавши таким чином ґрунт для наукових пошуків творчості Гоголя. Очоливши кафедру світової літератури, разом з колегами створив Гоголезнавчий центр, при якому було організовано видання періодичного наукового збірника «Гоголезнавчі студії» і який знають гоголезнавці всього світу.

У 2003 році захистив докторську дисертацію «Творчість Миколи Гоголя в контексті літературної культури бароко» і перейшов на роботу в Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України.

Останнім часом працюю над проблемою зв'язків Гоголя з західноєвропейською християнською думкою, а першою фігурою,

яка привабила мою увагу став італієць Сільвіо Пелліко.

Його ім'я стало відомим в Європі по виході «Моїх темниць» (1832). Це книжко-сповідь про пережите протягом десяти років в ув'язненні за зв'язок з рухом карбонарійів, сповідь про духовний перелом в житті автора. В 1834 році з'явилася друга книга Пелліко «Про обов'язки людини», яка теж користувалася популярністю в європейського читача.

Імені Пелліко Гоголь ніде не згадує, але в листі до Миколи І він пише «...десять лет тяжких недугов оторвали меня от трудов, к которым я порывался». Гоголь намагається збудити в уяві царя образ Сільвіо Пелліко і поставити себе в один ряд з письменником, що здивував усіх стражданням, християнським смиренням та проповіддю добра і високих істин людського покликання і служіння. Читаємо далі: «Но не пропали эти годы: великой милостью Бога устроено было так, чтобы совершилось в это время мое внутреннее воспитание; великой милостью Бога вложены в меня некоторые не общие другим способности, которых не следовало мне выказывать, покада не вызреют они во мне, и которыми по возвращении моем из святой земли я сослужу вам службу так же верно и честно, как умели служить истинно русские духом и сердцем».

Не випадковим є й той факт, що представляючи преображення Чичикова в другому томі «Мертвих душ», він проводить свого героя кризь в'язницю.

На вплив італійського бароко на Миколу Гоголя звернув увагу свого часу В.Шапіро, посилаючись на мою розвідку про відлуння українського бароко в його творах. Про це говорила й італійська дослідниця Ріта Джуліані, коли представляла мене при врученні Міжнародної премії.

– Ви чи не перший висунули гіпотезу про апостольський проєкт Миколи Гоголя...

– У контексті апостольства надзвичайно важливий смисл має вибір Гоголем Риму як місця перебування. Абрам Терц справедливо зауважив: «Перебування у вічному місці, наче спеціально відведеному для звершення духовного подвигу, зміцнювало його в усвідомленні центрального становища у світі». Далі дослідник пише: «Тут людина сприймалась у пошукуваній якості місця, на яке вона поставлена не дарма, але заради предвічного плану Творця і упорядника життя».

Рим і був місцем відзначеним діяннями апостолів. Він став символом початку тріумфу християнської віри і сакральним центром гоголівського світу, звідки починалися його діяння.

Початки цього сягають ще глибше, а саме: історії одруження батьків Гоголя – Марії Іванівни Косяровської і Василя Опанасовича Гоголя-Яновського. Саме в

ній, на мою думку, витокі ідеї обраності, особливого призначення, якого тримався Гоголь до останнього подиху.

Двоє перших дітей народилися мертві. Тоді Марія Іванівна дала обітницю перед чудотворним образом Миколи Диканського: якщо народиться син, назвати його Миколою – на честь святого. У віці дев'яти років помер брат Іван, і в глибоко релігійній свідомості Гоголя, який виїшов із середньовічного українського села і був глибоко віруючою людиною, з'явилася (не могла не з'явитися) сакральна думка: Господь чомусь благоволило до тебе, не випадково Він оберігав тебе. Ти вибранець Господній. Ось де, на мою думку, коріння Гоголевого апостольства. Він протягом усього життя відчував власне особливе покликання. Звідси його замкненість, таємничість, певна дивакуватість (з погляду інших), іноді зверхність. Головний діалог Гоголевого життя – діалог з Господом, причетність якого до всіх своїх справ він ніколи не ставив під сумнів. Визнання ж письменницького таланту лише кріпило його у вірі, бо «слово було у Бога, і слово було Бог».

Гоголь констатував неможливість подальшого повноцінного життя в умовах омертвіння душі людської. Він закладав у глибини російської свідомості ідею перемін, яка з роками лише розросталася й актуалізувалася в наступні епохи, завершившись революцією, жакливим переворотом та руйнацією підвалин національного буття народу. Хоч сам Гоголь бачив і проповідував іншу форму оновлення світу – через ідею особистісного самовдосконалення і особистого спасіння вірою. Ідея ця виявилася дуже дратівливою і не спрацювала не тільки тому, що позитивістська доба проголосила смерть Бога, але й тому, що поставила перед кожною людиною велике завдання, яке виявилось не під силу, особливо тим нетерплячим, чия егоцентрична впевненість своє праведності полишилася непорушною. З цим ми «благополучно» дожили до сьогодні. І тим, зрозуміло, Гоголь актуальний не тільки для росіян. То є універсальна проблема. Гоголь прищепив російському суспільству гостре і живодаєне переживання християнського почуття, він загострив і тим зацентрував ці почуття. Відоме позитивне, якщо не захопливе, ставлення до цього Тараса Шевченка і Пантелеймона Куліша, які високо цінували «Вибрані місця з листування з друзями», книгу, над якою, за невеликим винятком, посміялась інтелектуальна Росія, сподобавши далекий від об'єктивності лист Белінського.

Однак, про свої ідеї, висловлені у «Вибраних листах», Гоголь змусив говорити все російське суспільство. Книга нікого не полишила байдужим. Ще Гершензон, здається, зазначив, що це було перша в

історії Росії загальнонаціональна дискусія, приводом до якої стала книга Гоголя. Вся читаюча Росія була його аудиторією. І хоч присуд був негативним, він не був тотальним. І вже наступні покоління почали виявляти живий інтерес до цієї трагічної книги, яка полишилась на маргінесах духовних шукань ХХ ст. і лише сьогодні, на черговій хвилі «нового середньовіччя», твір переживає «друге народження».

– Буде доречним нагадати ще про один вдруте народжений твір, а саме: «Розмисли про божественну літургію» і духовну прозу, які Ваша дружина професор Тетяна Михед переклала на українську мову зі спільно з Вами зробленими коментарями.

– Ми видали їх в Ніжині в цьому році при фінансовій підтримці меценатів і з благословення єпископа Чернігівського та Ніжинського Іларіона. На його думку ця праця – вагомий внесок в духовне просвітництво українського суспільства, вона допоможе в місіонерському служінні Церкви і відкриє читачам красу, велич і духовне значення найголовнішого богослужіння Православної Церкви.

Інтерес до Божественної Літургії виявився в Гоголя ще в роки навчання в Ніжинській Гімназії вищих наук. В.І.Любич-Романович згадує, як Гоголь ставився до церковної служби: «...молитви слухав уважно, іноді навіть повторював їх, наспівуючи, ніби служив сам собі окрему Літургію».

Можна з певністю, сказати, що літургія знову потрапляє в поле зору Гоголя у зв'язку з актуалізацією наприкінці 1830-х початку 1840-х років його апостольських устремлень і пошуків засобів впливу на людину з метою її навернення до християнських цінностей. Він починає жваво цікавитися християнською літературою в тому числі і християнською західноєвропейською думкою. Студіює літургії св. Василя Великого і св. Іоанна Золотоустого. На початку 1845 року, перебуваючи в Парижі, бере консультації в еллініста Ф.М.Беляєва.

Літургія була формою досягнення головної мети Гоголевого апостольства – воскресіння «мертвих душ». Вона витворює особливу містичну атмосферу, людина розчиняється в Божественній любові і переживає Преображення.

Праця над «Розмислами...» йшла паралельно з роботою над «Вибраними місцями...», а пізніше і другим томом «Мертвих душ». Гоголь постійно вносив усе нові й нові правки та доповнення. «Розмисли...» слугували своєрідним духовно-естетичним камертоном і орієнтиром для названих творів. Їх об'єднувала Гоголева віра у християнські цінності. Слово церковне живило матерію його художніх творів.

Гоголь не припиняв роботи над «Розмислами...» до останніх днів свого життя, про що згадує О.Т.Тарасенков – лікар, який був біля помираючого митця. Письменник придумав навіть особливий формат книги: «...маленький, в осьмушку». І ми цю його волю виконали, а гарну ілюстрацію зробив ніжинський художник Олександр Кошель.

– Пропозиції Миколи Гоголя є актуальними й сьогодні.

– Так. Це той письменник, який завжди на часі. Його читає весь світ, у багатьох країнах склалися потужні наукові школи, твори письменника не втратили актуальності: досить подивитися на численні цитування в постмодерністських текстах. Гоголь – живий класик, він продовжує захоплювати читача. Означуючи природу свого часу, Гоголь повторював формулу – “мир в дорозі”. Чи не цим він близький сучасності? Нинішній світ прийшов у такий рух, що будь-яка стабілізація оголошується застоєм. Він формулює безліч питань і, серед іншого, – питання вічне: як жити, що вартісне в цьому житті? Гоголь бере людину в її первісній суті, і віднаходить у ній Божу іскру (навіть серед найнещасніших). Він починає розмову про життя тіла, його буття, і ставлення до нього. Гоголь означив стільки людських типів,

подав існування людини в різні х формах буття (спокійній і природній, героїчній і жертвовній, пустій і нікчемній, пожадливій і обмеженій), у високохудожній та захоплюючій формі, чим і привернув увагу читачів. Справді, ціла енциклопедія буття. Разом з тим, Гоголь чітко розставив акценти праведного існування. Це теж приваблює читача, бо, на щастя, до цього тягнуться люди. Особливо в епохи знецінення моралі.

Гоголівська «Шинель» наснажує сьогодні не тільки літераторів, науковців, а й митців інших видів культури. «Премію імені М.В.Гоголя в Італії» було присуджено літератору Андрію Бітову, художникам Борису Мессереру і Сергію Якутовичу, режисеру Юрію Любімову, мистецтвознавцям Ірині Антонової і Марі Кьяретті, актору Богдану Ступці і видавцю Роберто Калассо.

– Нагорода зобов'язує ...

– Серед нових проєктів – підготовка групою українських гоголезнавців видання семитомного зібрання творів Миколи Гоголя українською мовою. Символічно, що останньою моєю публікацією є стаття про «Тараса Бульбу», присвячена дискусійним питанням функціонування творчого спадку художника в українському і російському культурних контекстах.

– Чи можна вважати вичерпаною італійську тему в творчості Миколи Гоголя?

– Думаю, що ні. Хоч у Римі і позначені меморіальні місця, пов'язані з перебуванням тут митця. Задокументована згадка про те, як він позичав фрак для прийому на виллі Медичі. А нещодавно Ріта Джуліані знайшла в загальноміському архіві спогади про спілкування Гоголя з місцевими інтелектуалами, з європейськими художниками, які перебували тут.

– Отож, чекаємо нових номінантів на премію...

НАДІЯ ОНИЩЕНКО

На фото: Павло Михед